

Natalie Zemon Davis

ASCULTÂND LIMBILE OAMENILOR

Lazăr Șăineanu
despre română, idiș și franceză

Traducere din limba engleză de Irina Vainovski-Mihai

Prefață de Alex Drace-Francis

Postfață de Ana Bărbulescu

POLIROM

Editura Institutului Național pentru Studierea
Holocaustului din România „Elie Wiesel”

2026

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Alex Drace-Francis)	7
<i>Mulțumiri</i>	17
<i>Introducere</i>	21

Partea întâi

ROMÂNIA

Primii ani: studii și prietenii	23
Domeniul lingvisticii	29
Primele publicații	36
Știința iudaismului. Promovarea emancipării.	38
<i>Semasiologia</i>	40
Paris, Gaston Paris și „Les jours d'emprunt”	42
Leipzig și noii gramaticieni.	47
Studii despre idiș	51
Studiul dialectologic al iudeo-germaneii	56
Vorbindu-le celorlalți despre idiș.	65
B.P. Hasdeu, antisemitismul și relațiile cu evreii	68
Prelegeri universitare și cărți noi	73
V.A. Urechia și prima respingere a naturalizării	78
Recenziile favorabile și căsătoria	81
<i>Basmele române</i>	85
<i>Basmele câștigă un premiu</i>	98
A doua respingere a cererii de naturalizare	100
Autoapărărea și studiile de folclor.	103
<i>Dicționarul universal</i>	109
Evreul nesionist și cercul său de prieteni.	114
Paris, Londra: Gaster și sionismul.	122

Paris: Nordau și sionismul	125
Respingerea sionismului, Afacerea Dreyfus	134
Botezul și consecințele sale	138
<i>Influența orientală asupra limbei și culturii române</i>	<i>148</i>
Șăineanu și alți evrei	152
Ultimele luni. Publicație și înfrângere	156
Refăcându-și și descriindu-și viața: <i>Cariera filologică</i>	158

Partea a doua

FRANȚA

Noul imigrant	165
A trăi și a-ți câștiga traiul; câteva traduceri	171
Iudeo-germana pentru cercetătorul francez	179
Limbile populare ale Franței	182
Rabelais	186
<i>Les Sources indigènes</i> și dezamăgirea	191
În rezumat	194
Limbile și „poporul” în anii '20 și '30 ai secolului XX	195
Doi critici evrei despre viața lui Sainéan	197
<i>Postfață</i> (Ana Bărbulescu)	201
<i>Abrevieri</i>	207
<i>Bibliografie</i>	209
<i>Index</i>	225

Introducere

Acum aproximativ douăzeci și cinci de ani, pe când lucram la autobiografia în idiș a negustoresei din secolul al XVII-lea Glikl Hamel, am început să citesc antologia din 1954 a lui Uriel Weinreich, *The Field of Yiddish*. Mi-au căzut ochii pe un eseu de Chaim Ginyer intitulat „[Lazare] Sainéan's Accomplishments in Yiddish Linguistics”¹. „Lazare Sainéan!”, am exclamat. „Ce caută el aici?” Ca orice bun *seiziémiste*², am folosit adesea cartea lui Sainéan despre limba lui Rabelais (*La langue de Rabelais*). Publicată la Paris în 1922-1923, această examinare a surselor bogatului vocabular al lui Rabelais rămâne valoroasă și astăzi, alături de interpretări mai noi ale strategiilor lingvistice ale lui Rabelais³. Și așa am descoperit că Lazare Sainéan avusese o cu totul altă viață înainte de a-și îndrepta atenția spre Rabelais. Fusesse „Lazăr Șain” în primele sale articole din periodicele evreiești de la București, apoi, în 1883, devenise Lazăr Șăineanu în numeroasele sale publicații filologice și lingvistice, până când, în 1901, ca emigrant din România la Paris, a devenit Lazare Sainéan. Ca atare, Șain/Șăineanu/Sainéan a constituit o completare fascinantă la studiul meu despre personalitățile care traversează granițele culturale și geografice și despre meandrele, dificultățile și creativitățile care decurg din acestea⁴.

Semnificația lui Șăineanu depășește însă povestea vieții sale personale, iar prin exemplul său putem întrețese fire de gândire și de acțiune care sunt de

1. Ginyer, „Sainéan's Accomplishments in Yiddish Linguistics”, 147-178. Chaim Ginyer a fost un filolog specializat în limba idiș, născut la Cernăuți, în monarhia austro-ungară (azi Cernivți, în Ucraina) în 1905 și a fost profesor în acest oraș până la Primul Război Mondial. Apoi s-a mutat la New York, unde și-a continuat activitatea până la moarte, în 1994. Din păcate, monografia sa despre Șăineanu nu a fost finalizată niciodată.
2. Cercetător al limbii, literaturii și culturii franceze din secolul al XVI-lea (n. trad.).
3. Sainéan, *La langue de Rabelais*. Printre studiile importante de azi se numără François Rigolot, *Les langages de Rabelais* (Geneva: Droz, 1976).
4. De aceea, am vorbit pe scurt de el în prelegerea mea despre Marc Bloch din 1995, „Métissage culturel et méditation historique”, *Le Monde*, 18-19 iunie 1995, 11.

obicei separate în literatura academică. A studiat limbile și folclorul românesc, idiș și francez, folosind metode inovatoare similare pentru toate trei. Pentru limba română, contribuția lui Șăineanu s-a înscris într-un efort de a oferi o bază academică și texte pentru cea mai tânără dintre limbile romanice. Acesta nu a fost întotdeauna un demers liniștit: într-o perioadă de căutare pasionată și controversată a identității naționale, așa cum vom vedea, existau agende contradictorii în domeniul filologiei românești. Șăineanu era încântat de activitatea sa în acest domeniu, deoarece i-a permis la începutul carierei să își creeze o imagine publică atât ca evreu, cât și ca român.

Publicațiile lui Șăineanu despre idiș și folclorul evreiesc făceau parte din *Știința iudaismului*, atât de importantă pentru intelectualii evrei modernizatori din ultima generație a Haskalei, Iluminismul evreiesc, din România.

În același timp, a fost profund influențat de dezbaterile contemporane despre metodele și obiectivele filologiei și lingvisticii europene și a contribuit la acestea. Odată ajuns la Paris și primit cu brațele deschise în cercurile literare, Șăineanu a deschis în mod inovator noi abordări asupra practicilor de vorbire populară din Franța și a limbii lui François Rabelais. Se aștepta ca o astfel de lucrare să-și găsească locul cu ușurință în cadrul dezbaterilor franceze din acea vreme despre sursele sociale și geografice ale limbii naționale.

Cât despre cercetările sale privind limba idiș, în contextul politic din Franța de la începutul secolului XX, au putut acestea să-și găsească un public? Și având în vedere preferința mișcării sioniste aflate în ascensiune pentru ebraică în detrimentul limbii idiș, care a fost reacția unora dintre coetnicii săi evrei?

De-a lungul deceniilor, uneori făcând față unor contestații dure, Șain/Șăineanu/Sainéan al nostru și-a menținut loialitatea față de toate limbile poporului. Vom merge pe urmele studiilor sale și vom vedea cum, în același timp, a încercat să-și creeze un statut în contexte academice și politice adesea contaminate de antisemitism. A reușit oare în eforturile sale, unele dintre ele destul de controversate, de a „aparține” lumii neevreilor, în special în sfera academică? Sau a rămas mereu un fel de outsider, un străin? *Ascultând limbile oamenilor* are un dublu scop. Este o biografie a evreului român Lazăr Șăineanu, atât așa cum și-a conceput el viața, cât și așa cum o putem reinterpretă dintr-o perspectivă mai largă. Este, de asemenea, un studiu despre situația ideilor despre limbă și folclor într-o Europă impregnată de sentimente naționale și conflicte privind statutul evreilor săi.

Partea întâi

România

Primii ani: studii și prietenii

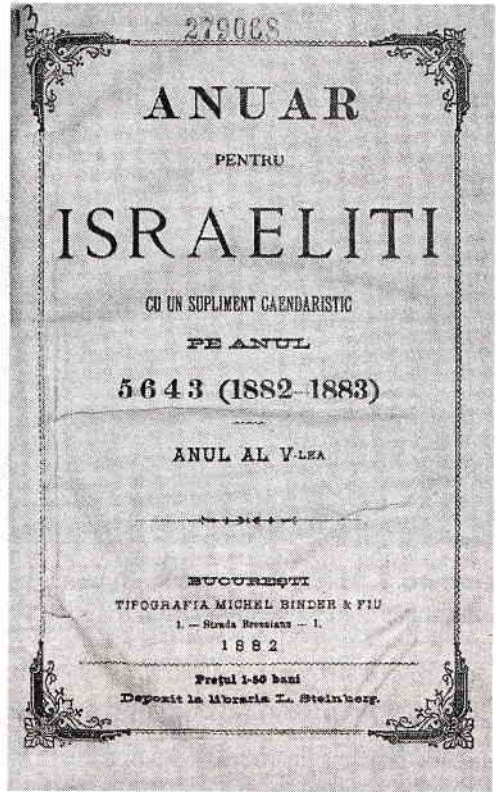
Lazăr Șăineanu s-a născut cu numele Eliezer ben Moses Șain la Ploiești, Țara Românească, în 1859, anul în care Țara Românească și Moldova s-au unit sub un singur domn al României. Dar româna a fost doar una dintre limbile pe care Șain le-a auzit acasă în perioada copilăriei. Mama sa, Debora Rubin, fiica unui talmudist prestigios, vorbea varianta idiș din Țara Românească cu el, cu cele patru surori ale lui și cu fratele său mai mic, Mayer, născut în 1869. Tatăl lui, Moses, născut tot la Ploiești, a studiat la Viena și a devenit apoi pictor de decorațiuni murale pentru case și clădiri publice. S-a preocupat ca micul Eliezer să studieze și ebraica, și greaca. La gimnaziul din Ploiești, Eliezer a fost inițiat în latină, pe care apoi a aprofundat-o, alături de franceză, la Liceul „Matei Basarab” din București, la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 ai secolului al XIX-lea. Din acea perioadă a început să-și spună Lazăr și își propunea ca, pe viitor, să învețe și mai multe limbi¹.

1. În primele sale publicații, când acestea se aflau sub controlul său, Șăineanu și-a folosit întotdeauna ortografia românească a numelui de familie – Șain. După cum vom vedea mai jos, când publica sub redactarea lui Moses Schwarzfeld, numele său a apărut în stil „evreiesc” ca „Schein”, până în 1883, când și-a schimbat oficial numele în Șăineanu. O sursă majoră pentru viața lui Lazare Sainéan este o autobiografie apărută în 1928 sub numele Luca Vornea, *Lazăr Șăineanu. Schiță biografică urmată de o bibliografie critică*, 1-7: pentru limbi și primii ani (în continuare SVSc). „Vornea” afirmă în prefață că scrie pe baza materialelor pe care i le-a pus la dispoziție Lazăr Șăineanu, dar textul include numeroase recenzii de carte, comentarii despre Șăineanu și chiar scrisori personale, care trebuie să fi rămas în posesia lui Șăineanu. Textul conține și pasaje asemănătoare celor din textele autobiografice publicate sub numele lui Șăineanu: *Une carrière philologique* (1901); *O carieră filologică* (1901); *Histoire de mes ouvrages. Fragment de biographie intellectuelle (1901-1930)*, în Sainéan, SSI, 3: 477-510. Fratele lui Șăineanu, Mayer,

În acei ani s-a împrietenit cu doi oameni ceva mai în vârstă decât el, care l-au influențat în perioada tinereții. Moses Gaster s-a născut într-o familie evreiască prosperă și cultă din București și a revenit în acest oraș în 1881, după studii filologice urmate la Leipzig și studii rabinice și literare la Breslau. Impresionat de tânărul Lazăr, Moses l-a invitat să-i folosească manuscrisele și cărțile din biblioteca sa vastă. Când, în 1883, și-a publicat cartea de pionierat despre literatura română (*Literatura populară română*), cuprinzând studii despre povestiri, basme populare, poezii, proverbe, cântece și ghicitori, Gaster i-a trimis un exemplar „amicului meu L. Șăineanu”, adăugând câteva cuvinte afectuoase. Tot în acel an, Lazăr a început să-și scrie numele de familie cu ortografie românească, pe care a adoptat-o și Gaster când i se adresa².

-
- a adoptat numele românesc Mariu (Stern, *Din viața unui evreu român*, 2: 133). Apoi, în împrejurări pe care le vom discuta mai jos, a adoptat numele Constantin. Acesta, la scurt timp după moartea fratelui său mai mare, Lazăr, a scris o biografie care adaugă unele detalii la autobiografia: *Lazăr Șăineanu 1859-1934*. Despre primii săi ani: SVSc, 5-6; C.M. Șăineanu, *Șăineanu*, 3-5. Despre dialectul idiș valah al mamei sale: Lazare Sainéan, „Essai sur le judéo-allemand”, 95 n. 1. Șăineanu își descrie familia în interviul dat pentru naturalizarea franceză din decembrie 1902. Îi menționează pe fratele său, care avea atunci 34 de ani, și patru surori, de 46, 41, 38 și 32 de ani, toate căsătorite și locuind în București (Archives Nationales de France, BB11, 3885-3030 XO1, Sainéan, Lazare, document 2). Potrivit fratelui său, după moartea tatălui în 1879, Lazăr și-a asumat responsabilitatea de a se ocupa de măritișul lor (C.M. Șăineanu, *Șăineanu*, 5). Printre studiile recente despre Șăineanu se numără Voicu, *Radiografia unei expatrieri*, care abordează în detaliu evenimentele ce au condus la emigrarea lui Șăineanu în 1901, și Herșcovici, *Le mouvement de la Haskalah*, 1: 822-830, 842-843, 887-895, care prezintă relația lui Șăineanu cu Haskala.
2. Maria Haralambakis, „Romanian Jewish Autographs in the John Rylands Library Collected by Moses Gaster, and their Historical Contexts”, în Crăciun, ed., *Lumea evreiască în literatura română*, 183-188, 184 n. 21; SVSc 8-9; Moses Gaster, *Literatura populară română* (1883). Prezentări și surse pentru viața lui Gaster, inclusiv materiale despre prietenia Gaster-Șăineanu, pot fi găsite în *Moses Gaster în corespondență*, ed. Virgiliu Florea (în continuare, Gaster, CF), și mai ales în *Moses Gaster, Memorii [Fragmente]*. *Corespondență*, ed. Victor Eskenasy (în continuare, Gaster, MC). Eskenasy a semnalat eliminarea de către Florea a anumitor fraze din corespondența Gaster/Șăineanu care criticau România pentru felul în care îi trata pe evrei, remarci, evident, încă inacceptabile în România comunistă a lui Ceaușescu. Eskenasy le-a corectat în *Corespondență* și în Eskenasy, „Notes on Moses Gaster's Correspondence with Jewish and Romanian Intellectuals”. Originalele în limba engleză ale materialelor autobiografice traduse de Eskenasy în limba

Ilustrația 1. *Anuar pentru israeliți* 5 (1882), editat de Moses Schwarzfeld, cu eseuri de Gaster și Șăineanu; prin amabilitatea Bibliotecii Digitale BCU Cluj.

Moses Schwarzfeld, celălalt membru al trioului, provenea dintr-o familie de literați moldoveni, militanți pentru luminarea și emanciparea evreilor. Fratele său mai mare, Elias, istoric și romancier, a fondat periodicul literar *Revista Israelitică*, iar în 1879 a devenit redactor al importante reviste evreiești *Fraternitatea*. Pe atunci, Moses Schwarzfeld se mutase la București și își crease propria revistă literară și istorică, *Anuar pentru israeliți*, solicitându-le lui Moses Gaster, Lazăr Șăineanu și altor intelectuali evrei articole spre publicare (ilustrația 1). În 1882, chiar Moses Schwarzfeld a publicat aici un studiu

română se află în fondul Gaster Papers de la University College London Library, Special Collections, Ms. A, „Autobiography”, Ms. C „Things that Were”. Pentru o privire de ansamblu asupra vieții lui Gaster, vezi și eseul fascinant al fiului său Theodor H. Gaster, „Prolegomenon”, în Moses Gaster, *Studies and texts in folklore*, xv-xl (menționarea lui Șăineanu, xviii); Florea, „Dr. M. Gaster: «I am a bit of a Romanian Scholar»”; Măriuca Stanciu, „Gaster, Moses”, YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Gaster_Moses (accesat la 25 octombrie 2021)

Ilustrația 2. Moses Schwarzfild, Moses Gaster și Lazăr Șăineanu în 1885; prin amabilitatea Cabinetului de Stampe, Biblioteca Academiei Române, București

„etnopsihologic” despre folclorul evreiesc, care a fost printre primele dintre numeroasele sale lucrări despre cultura și istoria evreilor. Prietenia celor trei a fost imortalizată într-o fotografie din 1885, Gaster cu o barbă tradițională bogată, iar Schwarzfild și Șăineanu proaspăt bărbierii și cu mustăți la modă (ilustrația 2)³.

Cei trei tineri aveau multe de discutat – cu siguranță, vorbind când în română, când în idiș – despre politică, literatură și limbă. Constituția din 1866 a noii României limitase cetățenia la persoanele născute dintr-un tată etnic român și refuzase naturalizarea oricărui rezident necreștin, chiar dacă se născuse pe pământ românesc. Evreii (și alți necreștini), atât cei care imigraseră recent din Galiția, cât și cei ce proveneau din familii stabilite de mult timp în Țara Românească și Moldova, aveau statutul de „străini” sau „alogeni”. Prin Tratatul de la Berlin din 1878, puterile europene au fost de acord să recunoască independența recent câștigată de România față de Imperiul Otoman numai în cazul în care Constituția sa ar fi extins cetățenia și la necreștini.

3. Bar-Avi, *Viața și opera lui Moses Schwarzfild*, 3-8; Herșcovici, „Hebrew «Maskilim» Writers in Romania”, 149, 158-159; Herșcovici, „Haskalah”, 1: 756-762. Moses Schwarzfild, *Literatura populară israelită ca element etnico-psihologic*, București, decembrie 1882 (extras din *Anuar pentru israeliți*, 5).

Guvernul român a răspuns limitându-se să întredeschidă ușa, permițând numai câtorva evrei să se naturalizeze, în cazuri speciale și doar cu aprobarea Camerei Deputaților și a Senatului. Pe de o parte, evreii bogați și cu statut profesional au protestat, declarându-și loialitatea față de România: „Și noi suntem fii ai României; și noi îi suntem devotați... Este singura noastră patrie... În pământul românesc se odihnesc rămășițele părinților noștri”⁴. Pe de altă parte, o mișcare naționalistă sprijinită atât de conservatori, cât și de liberali, considera că „elementul evreiesc” este incompatibil cu identitatea română. Marele poet al României, Mihai Eminescu, deși se opunea tratamentului punitiv față de evrei și era foarte dispus să stabilească relații apropiate cu remarcabilul Moses Gaster, afirma totuși: „Evreii nu sunt – nu pot fi români... Ei sunt evrei și nu pot fi altceva”. Aceștia vorbeau în propria lor limbă, iar loialitatea acestora era în primul rând față de cei asemenea lor. Eminescu îi respingea pe cei care „pretind că fac parte din națiunea română [doar] prin împrejurarea de a se fi născut pe o anumită palmă de pământ și nu prin limbă, obiceiuri sau mod de a privi lumea”⁵.

Convingerile antisemite au fost întărite de stereotipurile populare despre evrei ca vrăjitori, diavoli, dornici de sânge și altele asemenea, precum și de teoriile erudite despre istoria și limba română. Din 1774 până în 1812, cărturarii transilvăneni Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai au alcătuit această saga în cărți de istorie, gramatică și etimologie. Românii actuali erau urmașii soldaților romani care se stabiliseră în provincia Dacia Traiană

4. „Nous aussi nous sommes les fils de la Roumanie, nous aussi nous lui sommes dévoués... Elle est notre unique patrie... C'est dans le sol roumain que reposent les cendres de nos pères.” Iancu, *Les Juifs en Roumanie (1866-1919)*, petiție a evreilor români (1879), 169.
5. Iordachi, „The Unyielding Boundaries of Citizenship”, 158-171. Studiul clasic privind evreii și cetățenia în România este Iancu, *Les Juifs en Roumanie (1866-1919)*; 186-188, tabelul tuturor naturalizărilor. După o naturalizare inițială de 58 de bărbați în 1879-1880, doar 11 persoane aveau să fie naturalizate din 1880 până în 1889, 16 persoane în 1890-1900 – din mii de cereri. Oldson, *A Providential Anti-Semitism*, 99-138; Trencsényi, *The Politics of „National Character”*, 20-34. Cu privire la atitudinea lui Mihai Eminescu și citate din acesta, vezi Iancu, *Juifs*, 214-216; Oldson, *Anti-Semitism*, 118-122; Trencsényi, *Politics*, 26-27; Sorin Antohi, *Imaginaire culturel et réalité politique dans la Roumanie moderne*, 109-110. O utilă trecere în revistă a studiilor pe această temă este prezentată de Emanuela Costantini, „Neither Foreigners, Nor Citizens. Romanian Jews' Long Road to Citizenship”, în Caalan și Dogo, ed., *The Jews and the Nation-States of Southeastern Europe*, 2-22.

în secolele al II-lea și al III-lea ale Erei Comune. I-au eliminat pe dacii indigeni și au rămas aici după ce împăratul Aurelian și-a retras legiunile. Limba română provenea direct din latina vernaculară vorbită de acești coloniști. Pentru a păstra puritatea limbii, Petru Maior a înlocuit cuvintele slave pătrunse de-a lungul anilor cu altele, provenite din latină. Deși acești cărturari s-au confruntat și cu critici, convingerile lor au conturat în continuare agenda culturală a naționaliștilor români de la sfârșitul secolului al XIX-lea⁶.

Aceasta era ostracizarea naționalistă la care au fost expuși Gaster, Schwarzfeld, Șăineanu și alții din cercul lor de evrei modernizatori. Șăineanu le-a abordat deja în prima sa carte, publicată sub numele Lazăr Șain în 1880, pe când avea douăzeci și unu de ani. Era o biografie a lui Moses Mendelssohn, o laudă a aportului acestei mari personalități atât la Iluminismul german, cât și la Haskala evreiască. Tănărul Șain le amintea cititorilor săi evrei români de îndemnul lui Mendelssohn „să adopte limba și aspirațiile poporului în mijlocul căruia trăiesc”. Inițiativa nu putea veni însă doar din partea evreilor, deoarece aceștia fuseseră izolați de cultură și societate, în general, și umiliți de persecuții secole la rând. Mendelssohn acționase în vederea unei reforme politice care să le permită evreilor să fie „buni cetățeni”, afirma Șain aprobator; „a avut intenția nobile de a le oferi celor de religia sa o nouă patrie”. Acest lucru nu putea fi realizat decât prin egalitatea tuturor persoanelor în fața legii și libertate religioasă, care fuseseră instituite de Revoluția Franceză. Fie ca aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Mendelssohn să deschidă o eră a emancipării evreilor din România! Apoi Șain făcea o comparație ingenioasă între evrei și români: cât de potrivit era ca emanciparea evreilor să coincidă cu independența României față de opresiunea turcească și cu renașterea intelectuală a României⁷.

6. Pentru un cadru general al antisemitismului în România, vezi Oldson, *Providential Anti-Semitism* și Volovici, *Nationalist Ideology and Anti-Semitism*. Despre stereotipurile antisemite din România, vezi Schwarzfeld, *Evreii în literatura populară română* și Oișteanu, *Imaginea evreului*. Despre teoriile istoriei și limbii, vezi Hitchins, *The Idea of Nation*, 113-122 și Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, 1: xvi-xxvi.

7. Lazăr Șain, *Moisi Mendelsohn [sic] viața și activitatea sa. Studiu biografic* (București: Tipografia Hajoetz, 1880). Șăineanu a repetat de patru ori îndemnul adresat evreilor de a adopta limba și aspirațiile oamenilor din locul unde trăiesc. Tatăl său, Moses, murise în ianuarie 1879, iar Șăineanu a dedicat cartea memoriei lui. În *Mouvement de la Haskalah*, 1: 822-829, Herșcovici analizează biografia lui Șăineanu

Pentru teza sa de bacalaureat, finalizată la începutul anului 1882, Șăineanu a scris o prezentare a lucrărilor de gramatică și filologie ale eruditului Ion Heliade-Rădulescu (1802-1872), personalitate de seamă a acelei renașteri românești. În aceasta, Șăineanu a prezentat exhaustiv teoria naționalistă românească. Animat de aspirații liberale și romantice, Heliade-Rădulescu îndemna elitele românești să renunțe la greacă și franceză și să-și vorbească limba maternă cu mândrie. **Românii adevărați sunt urmași ai romanilor**, susținea el. Româna e o limbă **complet latină** și ar trebui scrisă cu **alfabetul latin**, nu cu cel chirilic. În esență, e aceeași limbă ca italiana – aceasta era concluzia la care ajunsese Heliade-Rădulescu. Cu excepția unor împrumuturi din greacă, termenii slavi și orice alte cuvinte de origine nelatină ar trebui eliminate din dicționarul român și înlocuite cu italianisme⁸. Urmându-și propriile opinii, Șăineanu avea să adopte o cu totul altă cale.

Domeniul lingvisticii

În următorii ani, universul intelectual al lui Șăineanu s-a lărgit, acesta abordând chestiunile fundamentale ale lingvisticii europene din vremea sa și jalonându-și astfel studiile ulterioare, atât despre limba română, cât și despre idiș. În această privință, mentorul său inițial a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu, lingvist, folclorist și istoric, care l-a îndrumat în studiile de licență la Universitatea din București⁹.

în contextul scrierilor istorice ale generației sale. Pentru Mendelssohn, vezi Sorkin, *Moses Mendelssohn*.

8. SVSc, 8, 71. Șăineanu explică faptul că a publicat o versiune a tezei sale de bacalaureat abia în 1892, când a prezentat-o ca prelegere la Ateneul din București: *Ioan Eliad Rădulescu ca gramatic și filolog* (București, 1892). Pentru teoriile lingvistice și activitatea literară ale lui Heliade-Rădulescu, în special în prima parte a carierei sale, vezi Close, *The Development of Modern Rumanian Linguistic Theory and Practice*, 47-134. Anterior Heliade-Rădulescu vorbise despre limba română ca fiind formată dintr-un amestec de dialecte daco-române și macedo-române, dar în ultimii ani ai vieții a susținut că româna și italiana constituie o singură limbă.
9. SVSc, 11-13, ce include scrisoarea lui Șăineanu către B.P. Hasdeu din februarie 1882, în care enumeră temele pe care ar dori să le studieze sub conducerea lui Hasdeu. Viața lui Hasdeu este prezentată în biografiile lui Poghirc, *B.P. Hasdeu*, Drăgan, *B.P. Hasdeu*, și Sandu, *Viața lui B.P. Hasdeu*. Relațiile sale intelectuale și influența sa asupra lui Șăineanu și a multor alora sunt descrise în Goia, *B. P. Hasdeu*.

Cercetările lingvistice datează din 1786, când William Jones a pus în corelație sanscrita cu latina și greaca și cu limbile germanice și celtice. Au urmat studiile unor filologi ca Friedrich von Schlegel, apoi misiunea lingvistică a fost configurată de marii indo-europeniști Franz Bopp (1791-1867) de la Berlin și August Schleicher (1821-1868) de la Jena¹⁰. Prin intermediul comparației, lingvistul trebuie să descrie organizarea familiilor de limbi – adică a celor care au avut o origine comună – și să cartografieze evoluția structurilor lor gramaticale și a regulilor lor fonetice. Gata cu etimologiile fanteziste neîntemeiate! Limba s-a schimbat după propriile sale legi. Bopp le-a numit „les lois physiques et mécaniques” (legile fizice și mecanice). Schleicher, deși remarca faptul că deplasarea oamenilor și locul unde se aflau aveau un impact asupra vorbirii lor, afirma totuși că „limbile sunt organisme naturale care, în afara voinței umane și după legi determinate, se nasc, cresc, se dezvoltă, îmbătrânesc și mor”. Bopp și Schleicher au început să aplice principiul acestui traseu pentru limbile provenite dintr-o „limbă fundamentală” presanscrită. Programul putea fi urmat apoi pentru subgrupurile de limbi indo-europene, precum limbile romanice, și apoi extins la limbile semitice și la alte familii de limbi¹¹.

Dar unele limbi erau mai bune decât altele. Schleicher împărțise limbile în trei categorii în funcție de morfologia lor: izolante, precum în chineză, aglutinante (care au afixe), ca în limbile băștinașilor din America, și flexionare,

-
10. Studii interesante mai vechi despre istoria filologiei în urma lucrării lui William Jones din 1786 privind rolul sanscritei ca limbă de origine a limbilor indo-europene îi aparțin lui Theodor Benfey (1809-1801), un cercetător evreu al sanscritei aflat la Göttingen, și marelui lingvist Antoine Meillet (1866-1936), care va figura în relatarea noastră din această carte. Theodor Benfey, *Geschichte der Sprachwissenschaft und Orientalischen Philologie in Deutschland* (München: J.G. Cotta, 1869); Antoine Meillet, „Aperçu du développement de la grammaire comparée”, în Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues*, ed. a VIII-a, 454-509. Textul lui Meillet este aici ușor revizuit și actualizat față de prima ediție apărută în 1903. Dintre studiile recente, vezi Robins, *A Short History of Linguistics*, 133-197 și Jordan și Orr, *An Introduction to Romance Linguistics*, 1-85. Alături de Jones și Friedrich von Schlegel, lucrări timpurii au fost realizate de fratele lui Friedrich, A.W. von Schlegel, Wilhelm von Humboldt și Jacob Grimm.
11. „Les langues sont des organismes naturels qui, en dehors de la volonté humaine et suivant des lois déterminées, naissent, croissent, se développent, vieillissent et meurent.” Bopp, *Grammaire comparée des langues Indo-Européennes*, 1: 1-2, 8; Bopp, *Vergleichende Grammatik*, 1: iii, xi-xii; Schleicher, *La théorie de Darwin et la science du langage*, 3, 16-17; Schleicher, *Die Darwinische Theorie*, 27-28; Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, ed. a II-a, 1, 4-5.